A Színház folyóirat portálja

Jászay Tamás: Szükségből erény

Szekszárd, Deutsche Bühne Ungarn (2015. november)

Ugyanakkor tagadhatatlan, hogy a kisebbségi nyelven történő színjátszás rendkívül izgalmas kérdéseket vet fel. Mennyiben reflektálnak az így alkotó színházcsinálók az őket körülvevő többségi kultúrára mint támogató vagy elnyomó közegre?

Attól még, hogy szinte egyáltalán nem beszélünk róla – és ez a cikk éppen a hallgatást kívánja megtörni –, sok-sok évtizede létezik Magyarországon nemzetiségi színjátszás. Konteógyárosok hátrányban: az, hogy a színházi szakma, a kritikusok és egy szolid közönségmagtól eltekintve a nézők is alig vesznek tudomást a kisebbségi színházcsinálók létéről, vagy ha igen, akkor sem problematizálódik, hogy valójában kikről is van szó, aligha tudatos aknamunka eredménye, inkább sok, kevésbé szerencsés elem eredője.

A kisebbségi színházcsinálás hivatalos szervezete, az egy tucat nyelvi-etnikai kisebbséget tömörítő Magyarországi Nemzetiségi Színházi Szövetség például még csak öt éve létezik, máris számos, a kisebbségi színházak léte és fennmaradása szempontjából fontos eredmény kötődik hozzá. A szövetség több fronton „támad": amellett, hogy saját tevékenysége elméleti megalapozását, tagjai gyakorlati tevékenységét egyaránt és egyszerre igyekszik segíteni, a hazai színházi struktúrához is próbál kapcsolódni (vagyis állandó fővárosi játszóhelyet kíván biztosítani a nemzetiségi színházi csoportoknak), emellett az utánpótlásról és természetesen a nemzetköziségről is vannak megfontolásra érdemes gondolatai. Konferenciákat, megbeszéléseket, kisebb-nagyobb fesztiválokat szervez, ám a jelentékeny munkát a külvilág alig érzékeli: a tervek és eredmények kommunikálására mintha már nem jutna elég energia és idő. (A probléma magját, vagyis a többségihez képest más nyelven játszást tekintve evidensen adódna a párhuzam a romániai vagy szerbiai magyar nyelvű színjátszással, ám az intézményi háttér és az infrastruktúra, az ismertség és elismertség közötti számos eltérés miatt valójában csak félrevezető megállapítások születhetnének.)

Az éremnek persze ez esetben is két oldala van: a nemzetiségi színjátszás által megszólított, feltételezhetően szűk kört (és itt gondolok a nézőktől a színházcsinálókon át a kritikusokig mindenkire, aki a színházi szisztéma része) a jelenség megfoghatatlansága és nehezen behatárolható volta is elbizonytalaníthatja. Hiszen senki sem gondolhatja komolyan, hogy egy előadás önmagában attól lenne jó vagy értékes, mert nem az adott ország többségi nyelvén szólal meg: a valódi színház az effajta leegyszerűsítésnek makacsul ellenálló, bonyolult jelenség. Ugyanakkor tagadhatatlan, hogy a kisebbségi nyelven történő színjátszás rendkívül izgalmas kérdéseket vet fel. Mennyiben reflektálnak az így alkotó színházcsinálók az őket körülvevő többségi kultúrára mint támogató vagy elnyomó közegre? A színpadon megszólaló nyelv mássága csupán egzotikus zárványként, esetleg olcsó gegek forrásaként jelenik meg, netán a színre vitt mű értelmezését kitágítja, esetenként újrapozicionálja? Mennyiben simul bele a darab- és témaválasztás az ilyen téren gyakran kiábrándítóan konzervatív hazai színházi gondolkodásba, esetleg szembemegy vele, tudatosan provokálja azt? Létezik-e átjárás a kétnyelvű színészek számára a struktúrán belül? Miféle karrierlehetőségeket rejt magában a kisebbségi színházcsinálói lét? Egyáltalán: mi a rangja, tétje, értelme a nemzetiségi színjátszásnak? Kinek szól, mit akar a nézőtől, a világtól, a kortól?

A fenti, részben költői, részben nagyon is valóságos kérdések többsége a Deutsche Bühne Ungarn (DBU), vagyis a szekszárdi Magyarországi Német Színház miniévadjának zsűritagjaként fogalmazódott meg bennem. A másik két zsűritagnak ismerős volt a táj: Christine Neuberger rendező már dolgozott a társulattal, Gergely László rendező pedig az említett szövetség elnökeként kíséri jó ideje élénk figyelemmel az itt zajló szakmai munkát. Én viszont bevallom férfiasan: ezt megelőzően nem jártam még a kicsi, ám igen lelkes és ütőképes társulatnál, amely számos, figyelemre és megörökítésre méltó erénnyel rendelkezik. A náluk eltöltött két sűrű nap amolyan érzékenyítő kurzusként működött: miközben én gyorstalpaló tanfolyamon szembesülhettem a kisebbségi színjátszás aktuális kérdéseivel, ők szereztek maguknak egy új nézőt.

Szerencsére ennél azért nagyobb lépésekkel halad Szekszárdon a közönségépítés, illetve haladt az elmúlt három évtizedben, amiből kettőt a mostani épületben töltött az objektív okokból szinte folyamatosan változó összetételű csapat. A nyolcvan fő befogadására alkalmas nézőtér és a minimális adottságokkal rendelkező, emiatt szerény szcenikai trouvaille-okra sem alkalmas színpad egy egykori moziépületben bújik meg Szekszárd szívében. A kis szecessziós palotát mára alaposan lelakták a színháziak, de egy kormányzati döntésnek köszönhetően nemrég esély nyílt az épület rendbetételére.

Korábban Tolna megye és a Magyarországi Németek Országos Önkormányzata közös fenntartóként működtette a színházat, 2012 óta az utóbbi egyedül támogatja évi száztízmillió forinttal a működést. Ebből a pénzből születik az átlagosan évi öt, német nyelvű, magyar feliratozással bemutatott előadás, és innen kapja jövedelmét a kis létszámú művészeti és technikai személyzet. Frank Ildikó 2000 óta színészként dolgozik itt, 2004 óta igazgatóként fogja össze a csapatot. A dinamikus, csupa energia igazgatónő ennyi idő alatt mesteri fokon sajátította el a gúzsba kötve táncolás nehéz mesterségét.

A DBU ugyanis Tolna megye egyetlen színháza, aminek emiatt nem is igen lehet más választása: az évadról évadra változó repertoár kialakításában úgy kell megtalálnia és felépítenie saját, csak rá jellemző arculatát, hogy emellett egy átlagos (?) vidéki színháztól elvárt követelményeknek is muszáj megfelelnie. Sőt: mivel az itthon élő német anyanyelvű kisebbség nem feltétlenül jut el Szekszárdra színházba, így kézenfekvő, hogy a színház megy reménybeli célközönségéhez. A tájelőadások évek óta kiemelkedő fontosságúak, a társulat által abszolvált havi tizenöt-húsz, évi mintegy százötven előadás nem elhanyagolható részét alkotják. Mindez a készülő produkciók esztétikájára is komoly gyakorlati hatással van, hiszen kifejezetten könnyen utaztatható (és eladható) előadások létrehozása a(z egyik) cél. És ez befolyásolja a repertoárt is, hiszen gyerekelőadásnak és zenés darabnak, könnyed és komoly hangvételű produkcióknak egyformán meg kell jelenniük, ráadásul úgy, hogy a társulat évről évre változik.

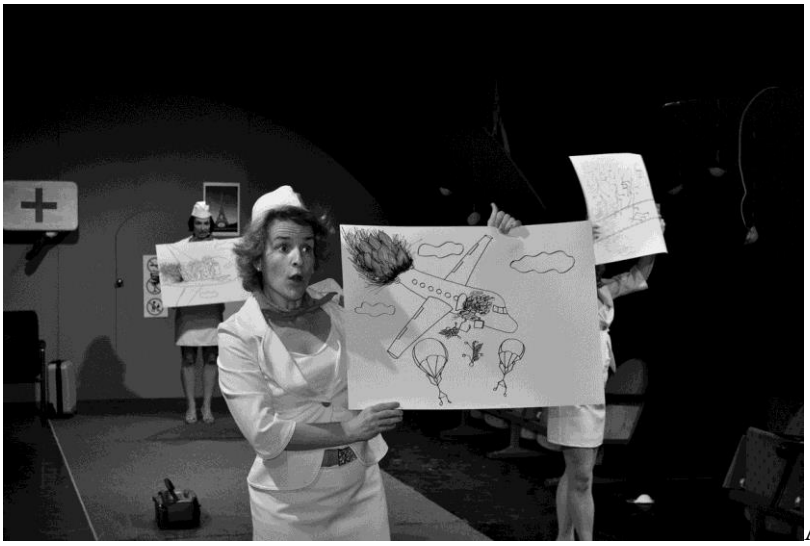

A hosszú távú építkezés, minden direktor álma és kötelessége, vagyis a színészben, társulatban gondolkodás szinte lehetetlenné válik így. Nem ritkán vannak Szekszárdon betöltetlen művészeti státusok: bár van munka, és úgy tűnik, jó munka is akad, a német nyelvterületen is meghirdetett állásokért nem tolonganak hosszú, tömött sorokban (németül tudó magyar színészek, most jött el a ti időtök). Apropó, színészek: a miniévad valódi hőseinek azokat a színészeket tekintem, akik egyik szerepből szinte szó szerint átsétáltak a másikba. A kis közösség erénye és átka, hogy mindenkinek mindent kell csinálnia: a zsűri által az évad színészének választott Boglári Tamás rendezőként és színészként egyaránt letette névjegyét. (A társulat titkos szavazással döntött egy másik díjról: ezt Melissa Hermann színésznő kapta, aki az évad mind az öt előadásában szerepelt.) Az összképből nem lehet kihagyni azokat sem, akiken végül úgyis minden áll vagy bukik: szolid, korosztálytól függetlenül figyelmes, érdeklődő nézőkkel találkoztam mindegyik előadáson; olyan közönséggel, amelyik büszke arra, hogy van saját színháza, melynek alkotóit jól ismeri és szereti.

A támogató légkör ugyanakkor nem tudja egészében ellensúlyozni a nehéz körülményeket. Akárhogy is, innen igazán szép nyerni, és a 2014/2015-ös évad négy előadását élőben, egyet pedig DVD-ről látva azt kell mondanom, hogy a DBU most nyerésre áll. Az öt produkció térben, időben, tematikában egyaránt a lehető legszélesebb spektrumot kívánja befogni. A legkisebbeknek, 0–5 éves korig szól a *Tiritarka* című játék, az eggyel nagyobbakat (és bizonyos megoldásaiban a felnőtteket is) célozza a *Kócpeti*. Ezeket Boglári Tamás jegyzi rendezőként, aki szemmel láthatóan jól beszéli a gyerekek nyelvét. Mindkét esetben érezhetően szerény anyagiakból kellett gazdálkodnia, ám a szegényszínházi ötletesség ügyesen pótolta a drága látványosságokat. A Lotz Kata és Melissa Hermann játszotta *Tiritarka* a németet idegen nyelvként tanuló kicsiket szórakoztatva tanítja. Merész kísérlet ez Szekszárdon: csecsemőszínházzal korábban itt nem próbálkoztak, ám a kezdet ígéretes. Ebben a zsánerben a narratíva jóval kevésbé lényeges, mint a színekkel, formákkal, anyagokkal való, lehetőség szerint testközelből történő ismerkedés. A *Tiritarka* az évszakok körforgásáról a katica és a méhecske meglepő fordulatokat sem nélkülöző sztoriján keresztül mesél: együtt kereshetjük a katica elvándorolt pöttyeit, drukkolhatunk a hernyóból átváltozó pillangónak, vagy rácsodálkozhatunk az almákat gyűjtő, kissé önző sünikre. Amitől az egész maradandó élmény lesz a legkisebbeknek: a tér, a kellékek, a hangszerek a rövid játékot követően saját kezűleg ki is próbálhatóak.

A Kócpeti Heinrich Hoffmann *Struwwelpeter*ének nyomán készült: ez a mű ihlette az Örkény Színházban sokáig sikerrel futó *Jógyerekek képeskönyvé*t is. A szekszárdi előadásban Melissa Hermann, Boglári Tamás és Sili Károly egy mindannyiunk fantáziájában vagy emlékeiben ott lévő, titkokat rejtő padlás zegzugait és ott felejtett tárgyait életre keltve meséli el Kócpeti és a többi rosszcsont gyerek ezúttal mindig feloldással végződő kalandjait. Eklektikus, mert sok színházi nyelvből bátran merítő, végig ötletes, csupa szív produkció ez, ami leginkább a közös játék örömérő tanúskodik. A színészek a „véletlen” által eléjük sodort kellékekből könnyen és gyorsan építkeznek. Az egész produkciónak cirkuszi alaphangot adnak a vöröst és feketét variáló jelmezek és kellékek, s valóban, mindegyik jelenet igényesen felépített és jól megcsinált attrakció a maga nemében.

A kritikus munkája során sok rémes darabba botlik, de Enrique Keil *Beatles a fedélzeten* című bohóságának dobogós helye van mostantól a listámon. Ami miatt mégis kissé zavarban vagyok, az az egyértelmű siker és a szekszárdi színházban kiugróan magas előadásszám: a közönség egyszerűen imádja ezt a lehetőségekhez képest maximálisan meg- és feljavított szörnyűséget, amit a tankönyvekben a rossz ízlés mintapéldájaként kellene mutogatni. Nézőként egy fiktív repülőút utasai leszünk, és közben a gyorsan hanyatló légitársaság kelletlen vagy épp túlságosan is segítőkész stewardesseinek a karmába kerülünk, akik olykor egyéb ötlet híján Beatles-dalokra fakadnak. A színészek kihozták a legtöbbet az alapanyagból, a nézők remekül érzik magukat, csak én feszengek ennyi közönségesség, dramaturgiai megoldatlanság és fölösleges időpocsékolás láttán.

Lapozzunk gyorsan: külföldi, mára klasszikussá érlelt (majdnem) kortárs darabot (Peter Shaffer: *Equus*) és kortárs magyar, szintén többször letesztelt és bizonyított drámát (Székely Csaba: *Bányavirág*) is láthat a szekszárdi publikum. Az *Equus*ról csak néhány szó, hiszen az egyeztetés gyakorlatilag lehetetlen volta miatt csupán felvételről láthattam. A salzburgi székhelyű Theater Offensive társulatával másodszor működött együtt a DBU. Alex Linse rendezése korrekt, tisztességes munka, és ahhoz, hogy a minőségi bulvárdarab működjön, ez tökéletesen elegendő is. A nem szép, ám praktikus tér egyszerre realisztikus és álomszerű: a deszkapalánkok emberi és állati lakóhelyeket egyaránt idéznek, amellett a deszkák között hol sejtelmesen, hol élesen átvilágító fénynyalábok megemelik és váratlanul nagyszabásúvá teszik

a minimalista látványt. Az *Equus* mindenkori sikere alighanem a pszichiáter és ifjú páciense kapcsolatának hiteles felépítésén áll vagy bukik: Michael Kehr tekintélyt parancsoló, az igazságot rögeszmésen tudni akaró orvosa és Sebastian Blechinger kölyökképű, vadóc fiúja szépen dolgozik együtt. A kissé túlnyújtott előadás ízléssel adagolja a darab lényegéhez tartozó érzékiséget, ugyanakkor kissé túl harsány színekkel festi meg a fiú nem éppen idilli környezetét.

A jó színház kimozdít a komfortzónából, és bár elsőre talán nem gondolnánk ilyennek az egyre-másra sikeres bemutatókat magáénak tudó *Bányavirág*ot, ha jobban belegondolunk, rájövünk, hogy egy vidéki kisvárosban igenis rejt kockázatokat magában a darab műsorra tűzése. A közönség azonban, úgy tűnik, jól fogadja a székelyföldi pálinkás hagyományőrzést, ami Florin Gabriel Ionescu rendezésében a szokásosnál is vastagabb ecsetvonásokkal, vagyis széles gesztusokkal, kemény pillanatokkal és összességében: hangos megoldásokkal került itt színre. A szöveg humorát ellenpontozzák a sokszor félelmetes akciók: a darab megszokott díszletében ömlik a pálinka, ízzé-porrá törik a kompótosüveg, miközben kint megállíthatatlanul ömlik a színes fényekkel megvilágított eső, amitől mintha mindenkinek még pocsékabb kedve lenne. Jó néhány előadását láttam már a darabnak, de a szereplők közötti kommunikáció lehetetlenségét talán egyszer sem észleltem még ennyire élesen: az ujjakat szinte mágnesként vonzza a pálinkásüveg, de egymás felé csakis ártó szándékkal közelítenek a kezek. Mindegyik szereplő burkot épít maga köré, ahonnan lehetetlen kitörni, csupán tétova gesztusokra, félreértett mondatokra, kettétört érzelmekre futja. A nagy egész működik, azonban egy kis finomhangolás biztosan jót tett volna, már csak azért is, mert a durva felszín mögött a legerősebb pillanatokban felsejlik a líra: a saját idióta poénjain remekül szórakozó Illés (Boglári Tamás) öngyilkosság előtt írott búcsúlevelét Irma (Frank Ildikó) a színpad szélére ülve mondja el. Csendes, tiszta, megrendítő, mély pillanatok ezek, sokáig fogok rájuk emlékezni.